

УДК 338.48—6:39](477.42)

Ірина Кулаковська,
аспірантка КНУКіМ

Етнокультурні ресурси Житомирщини як туристські атракції: історіографія та джерельна база дослідження

У статті здійснено аналіз наукової літератури з питань туристського краєзнавства та розвитку туризму на Житомирщині, охарактеризовано джерельну базу його дослідження. Уточнено поняття "туризм", "туристські ресурси", з'ясовано значення понять "етнотуризм", "етнічна культура".

Ключові слова: Житомирщина, краєзнавчі дослідження, етнічний туризм, туристські ресурси, етнічна культура.

Останні 20 років провідні науковці України все більше звертають увагу на вивчення і дослідження туристської сфери. Адже її значний потенціал недооцінений і маловивчений. Розвиток туристської індустрії потрібно починати на регіональному рівні, саме так ми зможемо сприяти піднесенню туризму не тільки в державі, а й в окремих її регіонах. Житомирщина не виняток і має право гідно представляти свій туристський потенціал як важливу складову розвитку туризму, й зокрема етнотуризму, завдяки наявності значних етнокультурних ресурсів. Етнічний туризм є одним із напрямів культурно-пізнавального туризму і нині привабливий для багатьох країн. Світова практика доводить, що подібний вид туризму здатний задовольнити низку духовних і культурних потреб людини.

Метою пропонованої статті є аналіз наукової літератури з питань розвитку туризму та краєзнавчих досліджень на Житомирщині, які сприяють популяризації етнотуристської індустрії у цьому краю; розкриття основних понять і термінів, розгляд історико-культурних передумов формування ресурсів етнічного туризму в регіоні.

Найґрунтовнішими дослідженнями в галузі туризму є праці В. Киф'як, Р. Ладижевської, Л. Воронкової, Т. Дьорової, Я. Луцького, В. Федорченка, М. Костриці, С. Поповича, В. Обозного, В. Дехтяр, В. Корнієнко, В. Кулік, А. Мокляк. Зарубіжні дослідники І. Зорін, В. Квартальнов розглядають загальне значення поняття "туристські ресурси", а вітчизняні науковці Б. Фіногєєв, А. Молодецький, О. Любіцева торкаються поняття "етнічні ресурси".

Серед краєзнавців Житомирщини, які досліджували, збирали й оприлюднювали матеріали своїх наукових доробок, такі відомі, як Г. Мокрицький, М. Костриця, В. Єршов, Л. Монастирецький, В. Шинкарук, П. Білоус, Р. Кондратюк, В. Білобровець, В. Вітренко, І. Ярмошик, М. Врублевський та ін.

Однак в Україні, яка входила до складу двох імперій — Російської та Австро-Угорської, — на початку минулого століття туризм був малопоширеним. Активізувався він у 1914 р., коли туристською діяльністю займалось Російське товариство туристів і Польське товариство краєзнавче. Пожвавленню туристської діяльності сприяло новостворене товариство "Сокіл", яке заснувало туристську (під проводом

К. Гутковського) і велосипедну (голова — Я. Вінчковський) секції [1]. Інтенсивний туристський рух поширився і набрав організованіших форм з 1920-х рр. 1924 у Львові засновано мандрівнокраєзнавче товариство "Плаї" з філіями в інших містах. Широка маса молоді охоплювали мандрівками "Пласт" і Карпатський лещетарський клуб [2].

У становленні краєзнавства в Україні значну роль відіграв випускник Києво-Могилянської академії Василь Григорович-Барський, український мандрівник-орієнталіст, письменник. Він — автор знаменитих записок про двадцятирічну мандрівку Середземномор'ям (Угорщина, Болгарія), які містять надзвичайно цікаві відомості про природу, побут і звичаї різних народів.

Внесок у розвиток туристського руху в Україні у другій половині XIX ст. зробили своїми працями та практичними справами педагога і громадські діячі В. Ільницький¹ та О. Партицький². У 1878 р. О. Партицький звернувся до земляків із пропозицією про розширення місць для відпочинку, розроблення та прокладання нових туристських маршрутів, посилене вивчення рідного краю, як це робилося в країнах Західної Європи [3].

Значну увагу організації народознавчих мандрівок приділяли члени "Руської трійці" — М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький.

На середину XX ст. припадає час створення перших туристських бюро, які займалися організацією мандрівок. Так, у травні 1965 р. згідно із постановою Секретаріату Української республіканської ради профспілок створено Житомирську обласну раду з туризму та екскурсій; у січні 1970 р. — Житомирське міське екскурсійне бюро, яке у 1973 р. було перетворено на Житомирське бюро подорожей та екскурсій. З липня 1988 р. ліквідована Житомирська обласна рада з туризму та екскурсій і на базі туристсько-екскурсійних підприємств та організацій області створено Житомирське туристсько-екскурсійне виробниче об'єднання "Житомиртурист".

¹ Греко-католицький священник, педагог і письменник, автор низки історичних статей і підручників.

² Мовознавець, етнограф, історик та педагог, редагував журнал "Зоря", "Газету Школьну", перші видання товариства "Просвіта".

До 1991 р. рекреаційно-туристське господарство України функціонувало в єдиному загальносоюзному комплексі та належало державі, керівництво туристською діяльністю велося централізовано. Туризм в Україні розвивався на профспілковій і відомчій основі. Путівки на бази та в будинки відпочинку надавали як своєрідний вид пільг. Профспілковим туризмом в Україні керував "Укрпрофтуризм". Іноземним туризмом у СРСР монополюючі займалися "Інтурист", а також "Супутник" — організація, яка опікувалась міжнародним молодіжним туризмом.

Зі здобуттям незалежності у 1991 р. створено Житомирське відділення Українського акціонерного товариства з туризму та екскурсій "Укрпрофтур" як правонаступник Житомирського туристсько-екскурсійного виробничого об'єднання "Житомиртурист". З квітня 1992 р. при апараті Правління Житомирського обласного відділення "Житомиртурист" створено АТ "Укрпрофтур", що займається організацією туристської комерційної діяльності, а саме прийманням іноземних туристів, відправленням туристських груп за кордон, туристськими подорожами країнами СНД, забезпеченням оздоровлення населення північних районів області, які постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС. У червні 1993 р. Житомирське обласне відділення реорганізовано в обласне дочірнє підприємство "Житомиртурист", яке діє й до сьогодні.

Ідея національного відродження, збереження культурних звичаїв та традицій шляхом пропагування етнотуризму має стати загальнодержавною. В нашій країні вона набуває особливого значення, оскільки Україна — країна регіонів, об'єднання яких можливе завдяки "регіональному самопізнанню". Вивчення історії та культури невеликих міст, окремих місцевостей є надзвичайно важливим, оскільки це історія є складовою історії цілої країни. Проблемами історії регіонів займається краєзнавство, наука молода та маловивчена. Саме слово "краєзнавство" в лексиконі утвердилось не так давно (на початку ХХ ст.). У словниках В. Даля та Ф. Брокгауза й І. Єфрона воно ще відсутнє. У словнику С. Ожегова наводиться таке тлумачення цього терміна: "Краєзнавство — сукупність знань (географічних, історичних тощо) про окремі місцевості країн", а у "Словнику української мови" (Т. 4): "Вивчення історії, географії, економіки тощо певної місцевості".

А. Непомнящий у своїй монографії "Історичне краєзнавство в Криму (2-ї пол. ХІХ — поч. ХХ ст.)" подає таке визначення краєзнавства: "Історичне краєзнавство — частина історичної науки, яку сучасні пошуковці визначають як науково-культурну діяльність з вивчення минулого окремого регіону і розповсюдження знань про нього. Вона (діяльність) будується на виявленні, урахуванні та охороні пам'яток минулого, які стосуються краю, дослідження минулого регіону".

Цікавою є думка одного з перших радянських краєзнавців М. Пришвіна, що "краєзнавство є не лише наука, воно, скоріше, є настільки ж і мистецтво, взагалі, воно не так аналітична як синтетична діяльність людини" [4].

Територія, яку займає Житомирщина, з давніх-давен заселена людиною, що й засвідчують численні археологічні пам'ятки. Інтерес до археологічних об'єктів області виник ще в ХІХ ст., хоча перші прояви таких зацікавлень старожитностями краю відомі вже з ХVІІІ ст. Зокрема, у 1763 р. поміщика с. Немирівка (нині Коростенський район) здійснювала розкопки давньоруського кургану, в якому, за переказами, було поховано кївського князя Ігоря Рюриковича. У першій половині ХІХ ст. розкопками археологічних старожитностей на території області займався граф Растворовський, який у 1828 р. розкопав чотири кургани поблизу Мирополя. У 1848 р. поміщик Овруцького повіту М. Пйонт-

ровський провів дослідження вже згаданого кургану в с. Немирівка. У середині ХІХ ст. розвідкові археологічні роботи на території Овруцького повіту провів за завданням Київської тимчасової комісії професор університету святого Володимира О. Ставровський.

Науковий підхід до вивчення археологічних пам'яток Житомирщини пов'язаний з іменами видатних українських археологів В. Антоновича, С. Гамченка. В. Антонович провів дослідження курганів у Житомирі, на території нинішніх Андрушівського, Ружинського районів. Систематизовані дослідження старожитностей краю увійшли до його фундаментальних праць "Раскопки в стране древлян" (1893) та "Археологическая карта Волынской губернии" (1901).

Житомирський археолог С. Гамченко продовжив розпочаті В. Антоновичем дослідження курганного могильника в Житомирі, провів розкопки давньоруських пам'яток у басейнах рік Случ, Корчувата, Тетерів. Підсумком цих досліджень стала праця "Житомирський могильник", що вийшла друком у 1888 р. У 1893 та 1895 рр. вчений провів розкопки курганів біля с. Зарічани (колишнє Пище) і Соколової Гори. У 1919—1923 рр. С. Гамченко продовжував археологічні дослідження Житомира і його околиць, результати яких викладені ним 1930 р. у праці "Житомир за першоджерелами передісторичної археології", яка фактично стала першим зводом археологічних пам'яток Житомира.

У Коростені на початку ХХ ст. провів археологічні дослідження В. Хвойка — він, зокрема, відкрив у місті стоянку мезолітичного часу.

У 30-ті рр. ХХ ст. значний внесок у вивчення археологічних пам'яток області зробив І. Левицький, на той час працівник Волинського науково-дослідного музею (в Житомирі). Археолог дослідив ряд цікавих об'єктів культури — кулясті амфори (мідний вік), поховання в кам'яних скринях, поселення трипільської культури в урочищі Моства на Коростенщині, а також кургани на території Народицького району.

В подальші роки археологічні дослідження на території області проводили відомі українські археологи Т. Мовчанівський, В. Козубовський, В. Неприна, В. Гончаров, Р. Юра, Р. Виезжев, М. Кучера, Є. Махно, І. Винокур та ін. Дослідження І. Винокура у 50-х рр. ХХ ст. лягли в основу ґрунтовної праці "Старожитності Східної Волині", що побачила світ у 1960 р.

Довгий час вивчав археологічні старожитності області директор Житомирського обласного краєзнавчого музею В. Місяць, який у 1958 р. відкрив Житомирську ранньопалеолітичну стоянку в с. Городище Черняхівського району.

До вивчення археологічного минулого краю залучались і краєзнавці-любители, вчителі шкіл. Серед них слід згадати доробок вчителя з с. Бистрик Бердичівського району Г. Богуна "Археологічні пам'ятки р. Гнилопяти" та С. Липка, вчителя Любарської школи № 1, який співпрацював з комісією із написання енциклопедичного видання "Історія міст і сіл України". Стаття, що присвячена Любару в цій енциклопедії, належить саме Сергію Андрійовичу. Значні пошукові роботи та дослідження на Поліссі здійснював у 50-х рр. ХХ ст. московський археолог Ю. Кухаренко [5].

У повоєнний час археологічні розвідки в околицях Житомира проводили експедиції Інституту археології АН УРСР: у 1945 р. під керівництвом Є. Махно, у 1973 р. — М. Кучери. У 1954—1956 рр. експедиції Житомирського краєзнавчого музею під керівництвом І. Винокура вела розкопки на поселеннях слов'ян ІІ—V ст. н. е. в с. Пряжів. У 1982—1993 рр. додаткові обстеження території Житомира і його околиць проводили експедиції Житомирського обласного краєзнавчого музею під керівництвом І. Ярмошика, а згодом О. Тарабукіна.

Найвідомішою і ґрунтовно дослідженою пам'яткою на Житомирщині є Радомишльська стоянка, яка відноситься до початку пізнього палеоліту, яка існувала приблизно 35—40 тисяч років тому. Багато зусиль до її дослідження доклали відомий український археолог І. Шовкопляс.

Надзвичайно цінні дослідження пам'яток другої половини I тисячоліття на території, що прилягає до Житомира, проводила московський археолог, доктор історичних наук І. Русанова. Пізніше краєзнавчі дослідження лягли в основу туристських досліджень, і саме вивчення туризму з наукової точки зору привернуло увагу вчених багатьох галузей знань. У зв'язку з цим виникла необхідність у розробленні точних визначень і термінів. Міжнародні організації постійно звертаються до теми тлумачення термінології насамперед з метою узгодження принципів міжнародної статистики. Так, у 1937 р. визначення "міжнародний турист" було дано на Конференції експертів за статистикою Ліги Націй. У 1950 р. International Union Official Travel Organization (IUOTO) — Міжнародне об'єднання офіційних туристських організацій (МСОТО), перетворене у 1975 р. на Всесвітню туристичну організацію (ВТО), уточнило визначення "турист", увівши нові поняття "екскурсант" і "транзитний мандрівник". При цьому було чітко розмежовано ці категорії та категорію "турист".

Певні групові та економічні інтереси країн істотно впливають на тлумачення понять, що беруться за основу в національних нормативних актах, які регулюють певні відносини у сфері туризму. Термін "туризм" зустрічається в англійській літературі вже на початку XIX ст. і трактується як прогулянка або подорож, що закінчується поверненням до місця, звідки починалася. Приблизно тоді у Франції публікується "Словник французької мови", який включає поняття туриста як мандрюючого з цікавості або з метою "згаяти час". Пізніше, у 1838 р. вийшли друком "Спогади туриста" Стендаля, що дає підставу вважати його винахідником поняття "турист".

Туризм у сучасному уявленні — велика економічна система з різноманітними зв'язками між окремими елементами як у межах господарства окремої країни, так і в межах зв'язків національної економіки зі світовим господарством загалом [6, с. 244].

Туристська індустрія — це сукупність засобів розміщення, транспортних засобів, об'єктів харчування, розважального, пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначення; організацій, що здійснюють туроператорську і турагентську діяльність, а також організацій, що надають екскурсійні послуги і послуги гідів-перекладачів.

У Законі України "Про туризм" під туризмом розуміється "тимчасовий візід людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без заняття оплачуваною діяльністю". Утім, ані у цьому Законі, ані у Законі "Про внесення доповнень до Закону України "Про туризм" (хоча в останньому і наводиться перерахування кількох видів туризму) такий його вид, як етнічний, не згадується.

Щодо наукової літератури, то це поняття останнім часом зустрічається і у вітчизняній, і в російській літературі, хоча не можна сказати, що воно однозначне. Б. Фіногеев досліджував передумови та перспективи розвитку етнічного туризму в Криму. Проте чіткого тлумачення цього поняття він також не наводить. Не використовує науковець і поняття етнокультурних або етнічних ресурсів. Але веде мову про етнічний вид туризму і пов'язує його з різними етнічними спільнотами, що історично мешкають у Криму [7, с. 95].

Конкретизуючи своє бачення перспектив етнічного туризму, вчений визначає їх за напрямками етносоціального відродження спільнот: кримських татар, німців, греків, вірмен, болгар, караїмів, обґрунтовуючи відкриття туристських

об'єктів на основі ознайомлення із самобутністю життя і творчої діяльності етнічних спільнот [7, с. 101]. Він зазначає, що місцеве поліетнічне населення здатне "створити природні туристські ресурси для масового ознайомлення туристів, надаючи їм не тільки візуальне ознайомлення з національним побутом, традиціями, одягом, господарським начинням, а й можливість відчутти результати національної майстерності в національній кухні, побачити національні танці; придбати на пам'ять про поїздку вироби народних майстрів у вигляді сувенірної продукції, одягу, взуття, прикрас, що мають суто національний характер [7, с. 102].

Інший вітчизняний автор — А. Молодецький — виділяє в'їзний етнічний туризм і досліджує його на прикладі Північного Причорномор'я. Він наголошує на ролі історико-культурних ресурсів у розвитку етнічного туризму. Вживає поняття "етнічно-орієнтовані туристські ресурси", наводячи як приклад місто Болград та низку сільських поселень, пов'язаних із болгарською етнічною історією. Їхніми відвідувачами є туристи, котрі знайомляться зі збереженими у місцях компактного проживання земляків старовинними національними традиціями та звичаями, самобутніми болгарськими діалектами, які майже не збереглися на історичній батьківщині. Додаються і біосоціальні ресурси, пов'язані з життям Х. Ботєва, Г. Раковського та інших видатних діячів болгарської культури [8, с. 107].

М. Орлова у своєму дослідженні розглядала етнічний туризм як підвид пізнавального туризму (на прикладі Одеської області), а ресурси етнічного туризму поділила на типи: етнічні артефакти, ансамблі етнічних артефактів та етнічні ландшафти [9].

На думку Т. Пархоменко, "етнічний туризм задовольняє потребу у підкріпленні національної ідентичності людини, її національної totoжності, тобто включеності в певну соціальну спільноту на підставі спільного походження, отождоження з певною культурою: мовою, ціннісним кодом, стереотипами світосприйняття і поведінки, побутовими традиціями тощо" [10, с. 63].

У Державній програмі розвитку туризму в Україні до 2010 р. етнічний туризм визначався як "подорожі, що направлені на збереження і розвиток культури, історичних традицій, мови нації".

Перераховані туристські атракції становлять фактично не просто культурні чи культурно-історичні ресурси етнічного туризму, а саме його етнокультурні ресурси. Однак таке поняття в літературі майже не зустрічається. Наприклад, серед понять, наведених у "Туристському словнику-довіднику" В. Федорченка й І. Мінич [11], не тільки поняття етнокультурних, а й взагалі туристських ресурсів немає. А ось в аналогічному словникові, складеному російськими авторами І. Зоріним і В. Квартальновим, є поняття ресурсів туристських. Вони визначаються як "природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, з об'єктами туристичного показу включено, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних сил, природні та антропогенні геосистеми, тіла та явища природи, артефакти, які мають комфортні властивості і споживчу вартість для рекреаційної діяльності і можуть бути використані для організації відпочинку та оздоровлення певного контингенту людей в певний фіксований час за допомогою технології та наявних матеріальних можливостей" [12, с. 446—447].

Український автор О. Любіцева пропонує звууче трактування цього поняття: "Туристичні ресурси — це об'єкти природи, історії, культури, поточні події, явища, які можуть бути використані при створенні та реалізації туристичного продукту. Туристичні ресурси — це частина туристсько-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена до складу туристичного продукту і підлягає реалізації з турист-

тичною метою". Поняття "туристичні ресурси" і "рекреаційні ресурси" використовуються як синоніми. "Оскільки туризм є мобільною формою рекреаційної діяльності, саме наявність та територіальна локалізація передусім природних та культурно-історичних ресурсів визначає туристсько-рекреаційну спеціалізацію певних територій", — зазначає О. Любіцева [13, с. 30—31].

Поняття "туристські ресурси" стало широко вживаним останнім часом, до того ж замінювалось або використовувалось поруч із поняттям "рекреаційні" або "рекреаційно-туристські ресурси".

Характеристиці та можливостям використання наявних рекреаційних ресурсів, аналізу функціонування рекреаційної сфери та перспективам її розвитку в регіонах присвячені праці таких дослідників, як І. Смаль, В. Смаль, В. Жученко, В. Павлов, Л. Черчик, В. Денисюк, Р. Возняк, А. Охріменко, Е. Щепанський та ін. Так, В. Стафійчук використовує поняття "рекреаційні ресурси", розуміючи під ними "об'єкти і явища природного та антропогенного походження, що мають сприятливі для рекреаційної діяльності якісні і кількісні параметри і виступають матеріальною основою для територіальної організації оздоровлення і лікування людей, формування і спеціалізації рекреаційних районів (центрів) та забезпечують їх економічну ефективність" [14, с. 12].

О. Любіцевою виділяються й етнічні ресурси Полісся, щоправда, вони подані лише як українські: культури поліщуків та литвинів [13, с. 276—278]. Але історія Полісся, у тому числі території сучасної Житомирської області, поліетнічна. Визначаючи поняття "етнічна культура", науковець цитує "Енциклопедію етнокulturознавства", де зазначається: "Одним з видів культури, який характеризується певною організацією духовної, соціальної та матеріальної життєдіяльності і світосприйняття, в основу якої покладено звичаї, традиції, норми і цінності притаманні даному етносу, є етнічна культура" [13, с. 106].

Л. Матвеева дає таке визначення етнічної культури: "Це культура людей, пов'язаних між собою спільністю історичного походження і території проживання, тобто єдністю "крові та землі" [15].

Стриженем етнічної культури є традиційна культура: мова, традиції, виховання, вся суспільна практика, стереотипи побутової поведінки і системи господарювання: виготовлення і використання певних знарядь праці, звичаї, ритуали тощо.

О. Світловський вважає, що етнічна культура — успадкований від предків комплекс матеріальної й духовної культури, що визначає стиль життя і виконує етноідентифікаційну роль [16].

Отже, на нашу думку, етнічна культура складається з матеріальної, передусім побутової та господарської, і нематеріальної: звичаї, традиції, обряди, фольклор (тобто установлені, традиційні). Хоча у ній можуть бути й елементи загальних історико-культурних ресурсів у разі, якщо вони відбивають типові етнічні особливості архітектури чи містобудівництва, а також біосоціальні ресурси, пов'язані з життям та діяльністю представників відповідного етносу (як зараз кажуть: "американці китайського походження" або "українці російського походження"), і подібні ресурси, які також стосуються етнічної історії.

Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що туристська Житомирщина та її етнокulturальні ресурси досліджені недостатньо. Поняття "етнотуризм" взагалі не має наукового визначення, а цей вид туризму не набув поширення у нашій державі. Тому його розвиток особливо актуальний і покликаний сприяти не лише популяризації туристської галузі на Житомирщині, а й загалом її розвитку в Україні.

Нині культурологія розглядає туризм як важливу складову масової культури [17]. Десятки мільйонів людей з усіх

країн світу відвідують музеї, релігійні храми, середньовічні фортеці, знайомляться на музичних фестивалях з останніми досягненнями візуального мистецтва, закупають величезну кількість сувенірів, які відображають етнографічний характер країни в цілому чи певної місцевості, переїжджаючи з міста в місто, з країни в країну, з материка на материк. Можливість долучитися до оригіналів світового мистецтва в країні їхнього перебування з'явилась у людей з розвитком транспорту, індустрії туризму, інформаційних технологій, у зв'язку з більшою відкритістю державних кордонів та прагненням землян ознайомитись з культурним різноманіттям планети, яку вони населяють.

Список використаної літератури

1. *Хвостенко С.* Туризм на Україні / С. Хвостенко — К. : Здоров'я, 1976. — 120 с.
2. *Погребелький М.* Туризм та подорожі / М. Погребелький. — К. ; Львів : [б. в.], 1948. — 196 с.
3. *Ковалюк Р.* Українська мандрівка в Галичині у XIX ст. / Р. Ковалюк // З історії вітчизняного туризму : зб. наук. ст. / ред. П. М. Слободян [та ін.] — К., 1997. — С. 32—37.
4. *В. С. Косенко* і культурно-мистецькі традиції Волині—Житомирщини : наук. зб. : [матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Житомирського муз. училища ім. В. С. Косенка (24—26 берез. 2005 р.)] / ред.-упоряд.: Н. І. Качоровська, П. Х. Даценко. — Житомир : Косенко, 2005. — 128 с.
5. *Кухаренко Ю. В.* Первобытные памятники Полесья / Ю. В. Кухаренко. — М. ; Л. : Наука, 1962. — 24 с.
6. *Голіков А. П.* Вступ до економічної та соціальної географії : підручник / А. П. Голіков, Я. Б. Олійник, А. П. Степаненко. — К. : Либідь, 1996. — 320 с.
7. *Финогеев Б. Л.* Предпосылки и перспективы развития этнического туризма в Крыму / Финогеев Б. Л., Шостка В. И. // Туристично-краєзнавчі дослідження. — К., 1998. — Вип. 1, ч. 1. — С. 95—107.
8. *Молодецький А. Е.* Історико-культурні ресурси в'язного етнічного туризму у Північно-Західному Причорномор'ї / А. Е. Молодецький // Туристично-краєзнавчі дослідження. — 2004. — Вип. 5. — С. 106—113.
9. *Орлова М. Л.* Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка : (на матеріалах Одес. обл.) : дис. ... канд. геогр. наук / Орлова Марія Леонідівна. — Одеса, 2009 — 251 с.
10. *Пархоменко Т. С.* Антропологія туризму / Т. С. Пархоменко // Філософія туризму : навч. посіб. / Пазенок В. С., Федорченко В. К. — К., 2004. — С. 57—65.
11. *Федорченко В. К.* Туристський словник-довідник / В. К. Федорченко, І. М. Мініч. — К. : Дніпро, 2000. — 154 с.
12. *Зорин И. В.* Туристский терминологический словарь / И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. — М. : Совет. спорт, 1999. — 664 с.
13. *Любіцева О. О.* Туристичні ресурси України / О. О. Любіцева, С. В. Панкова, В. І. Стафійчук — К. : Альтерпрес, 2007. — 369 с. : іл., картосхеми.
14. *Стафійчук В. І.* Рекреація : навч. посіб. / В. І. Стафійчук. — К. : Альтерпрес, 2006. — 264 с. : картосхеми.
15. *Матвеева Л. Л.* Культурологія : курс лекцій : навч. посіб. / Л. Л. Матвеева — К. : Либідь, 2005. — 484 с.
16. *Світловський О. Т.* Основи етнодемографії / О. Т. Світловський. — Глухів : РВВ ГДПУ, 2006. — 72 с.
17. *Добреньков В. И.* Фундаментальная социология. У 15 т. Т. 11 : Культура и религия / В. И. Добреньков, А. И. Кравченко — М. : ИНФРА-М, 2007. — С. 346—347.

В статтю здійснено аналіз наукової літератури по вопросам туристического краєведення и развития туризма на Житомирщине, охарактеризована источниковая база данного исследования. Уточнены понятия "туризм", "туристические ресурсы", выяснено значение понятий "етнотуризм", "етническая культура".

In the article the analysis of scientific literature is carried into practice on questions of tourist study of a region and development of tourism on Zhytomyr region, described a primary base of this research. Specified concepts are "tourism", "tourist resources", the value of concept "ethnotourism", "ethnic culture" is found out.

Надійшла в редакцію 1 лютого 2013 року